

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ
II

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN YILDA BİR NEŞREDİLİR

İZMİR — 1985

HİCRÎ IV. ASIRDAN SONRA MAKÂMÂT YAZANLAR

Yrd. Doç. Dr. Nevzat AŞIK

Hicrî IV. asır ilim ve medeniyetin altın çağıdır. Bu devir Arap Dili ve Edebiyatı sâhasında da önemli bazı gelişmeler için başlangıç noktası olmuştur.

Bir olay etrafında dönen, bir râvî ve bir kahramanı bulunan, dil ve garîb kelimelerini öğretme gâyesini güden, çeşitli edebî san'atlarla; bil-hassa gâyet güzel secî'lerle bezenmiş olan ve bir terim olarak adına «Makâme» denilen kısa hikâyeye türü, bu asrın ikinci yarısında yaşayan Bedî'u'z-Zemân el-Hemezânî tarafından ilk defa ortaya konmuş ve kendisinden sonra bu sâhada eser verenler için zevkle taklîd edilen bir kaynak olmuştur. Gerek el-Hemezânî, gerekse sonrakiler makâmelerini yazarlar-ken dilde pek kullanılmayan kelime ve terimleri gayet akıcı bir uslûb içinde kullanmakla dilin gelişmesi yolunda ona çok şey kazandırmışlardır. Bil-hassa Bedî' ve Harîrî'nin eserlerindeki kullanılış şekli ile secî' san'ati zirveye ulaşmıştır. Zîra bu san'at ne daha önce, ne de daha sonra bu kadar başarı ile kullanılmamıştı. Aradan asırlar geçtiği halde bu edebî tür değer ve câzibesinden hiç bir şey kaybetmemiş, son zamanlara kadar aynı dilde bütün özellikleri ile taklîde çalışılmış ve son olarak en güzel taklîdî örneği de 19. asırda yaşamış olan Nâsîr el-Yâzıcı tarafından verilmiştir.

Makâme türü sadece Arap dilinde değil diğer şark ve garp dillerinde de benimsenmiş ve bu dillerde taklitleri verilmeye çalışılmıştır. C. Brockelmann bu edebî çeşidin taklid edildiği dillerin adlarını vermektedir. Önemli bütün dünya dillerinde yazılmış olan makâmelerin tesbiti ve el-Hemezânî'nin eseri ile aralarındaki şekil, konu ve gaye benzerliğinin gösterilmesi ile ilgili ihatalı bir çalışma Bedî'u'z-Zemân'ın tesirinin ne kadar geniş bir sâhaya yayılmış olduğunu gösterecek ve sahip olduğu edebî değeri bir kat daha artıracaktır. Çünkü bu çağırı açma ve başlatma şerefi ona aittir. Bu bakımından edebiyat dünyası ona çok şey borçludur.¹

(1) Bu konuda bkz. N. Aşık, el-Hemezânî ve Makâmâtı, D.E.Ü.İ.F.D. sayı: 1, s. 67-96.

Bu yazıda el-Hemezânî'den etkilenerak Arap Dili'nde «Makâmât» yazan edîplerin kısaca hayat ve eserleri hakkında bilgi verilerek görülme imkânı bulunanların şekil ve konuları ile Bedî'inki arasında mevcut olan benzerliğe işaret edilecektir.

1. 'Abdu'l-'Azîz İbn 'Ömer es-Sa'dî (öl. 405/1015) :

Adı, 'Abdu'l-'Azîz İbn 'Omer İbn Muhammed İbn Ahmed İbn Nubâte et-Temîmî es-Sa'dî'dir. Lâkabı Ebû-Nasr'dır. İyi bir şâirdir. Birçok ülkeler dolmuş, melik, vezîr ve reisleri medhetmiştir. Seyfu'd-Devle İbn Hamdân için kasîde ve medhiyeler yapmıştır.²

es-Sa'dî, Rey şehrine gitmiş orada bazı edebî münâzaralarda bulunmuştur. (327/938) tarihinde doğan şâir (405/1015) senesinde Bağdat'ta vefât etmiştir. Büyük bir şiir dîvânı vardı.³

Brockelmann; Seyfu'd-Devle'nin saray şâiri olan 'Abdu'l-'Azîz İbn 'Omer es-Sa'dî'nin bir makâmesinin bu güne kadar gelmiş olduğunu ve (Ahlwardt, Verz. der ar. Handschr. Berlin, nr. 8536) da kayıtlı bulunduğunu zikretmektedir. Bedî'u'z-zemân'ın muâsırlarından, es-Sa'dî'den başka bu konuda eser yazan kimse çıkmamıştır.⁴

2. İbn Nâkıyâ (öl. 485/1092)

Adı, 'Abdu'l-Bâkî İbn Muhammed İbn el-Huseyn İbn Dâvud İbn Nâkıyâ, Lâkabı ise Ebu'l-Kâsım 'Abdullah'tır. Edîb, şâir ve dil âlimidir. h. 410 senesinin zu'l-ka'de ayında doğmuştur.⁵ Dîn ve akîdesi ile ilgili olarak tenkîde uğramış,⁶ zındıklıkla ithâm edilmiştir.⁷ (485/1092) tarihinde vefât etmiş ve Bağdat'ta Bâbu's-Şâm'a defnedilmiştir.⁸

Eserleri şunlardır:⁹

1. Makâmât,
2. el-cumân fî teşbîhâti'l-Kur'ân,

(2) Vefeyât, III, 190; Miftâhu's-se'âde, I, 244-245.

Kendisine bir at hediye etmesi üzerine Seyfu'd-Devle için kaleme aldığı beyitler için bkz. Vefeyât, III, 190-191

(3) a.g.e., III, 192; Bkz. Şezarât, III, 175-176; Miftâhu's-Sa'âde, I, 245, el-A'lâm, IV, 148-149

(4) İA, VII, 198-199

(5) Vefeyât, III, 98-99

(6) Lisânu'l-mizân, III, 385. no. 1537

(7) Mizânu'l-İ'tidâl, II, 533 nr. 4736

(8) Vefeyât, III, 99

(9) a.g.e., III, 98-99

HİCRÎ IV. ASIRDAN SONRA MAKÂMÂT YAZANLAR

3. Mulehu'l-mumâleha,
4. Şerhu Kitâbi'l-Fasîh,
5. Şiir Dîvânı.

M a k â m â t ı :

İbn Nâkıyâ'nın bu eseri dokuz makâmeden müteşekkildir.¹⁰ Bedî'u'z-Zemân el-Hemezânî'de olduğu gibi her makâmenin başındaki râvî tek kişi değildir, muhtelif kimselerdir. Msl: 1. makâme¹¹ «haddesenî ba'zu'l- bâ-diye», 2. makâme¹² «haddesenî ba'zu's-şâmiyyîn», 3. makâme¹³ «haddesenî ba'zu'l-esdikâ'» 5. makâme¹⁴ «haddesenâ ba'zu'l-mütekellimîn», 6. makâme¹⁵ ise «haddesenî ba'zu'l-kuttâb» şeklinde başlamaktadır. Ancak kahraman tekdir ve adı «el-Yeşkuriyyu'dur.

Makâmelerin çoğunun konusu Bedî'de olduğu gibi dilenciliktir. Eserde secî ve diğer edebî san'atlara fazlaca yer verilmesine rağmen uslûb güzelliği ve edebî bakımdan el-Hemezânî'ninkine yetişmesi mümkün değildir. Belki de bunun içindir ki edebiyât dünyasınca meşhûr olamamıştır.

Makâmât'ın bir özelliği de, makâmelere müellif tarafından herhangi bir isim konulmayıp, I. makâme, II. makâme, III. makâme... diye sırasına göre adlandırılmış olmasıdır.

3. e l - H a r î r î (öl. 516/1122):

Asıl adı, «el-Kâsım İbn 'Alî İbn Muhammed İbn 'Osman», künyesi, «Ebû-Muhammed», lâkabı ise «el-Harîrî»'dir. (446/1054) yılında Basra civârında Meş'an'da doğdu. Basra'da Benî Harâm mahallesinde oturdu.¹⁶ Oturduğu bu mahalleye nisbetle kendisine «el-Harâmî» de denmiştir.¹⁷ el-Harîrî lâkabını alması ise ipekçilik ile meşgul olmasındandır.

el-Harîrî tahsîlini Basra'da tamamlamıştır. Zîra Basra o zaman ilim ve edebiyât merkezlerinden biri olarak tanınıyordu. Edebiyatı devrin bü-

(10) Bkz. İbn Nâkıyâ, el-Makâmât, (Fatih Ktb. nr. 4097) var. 41a-52a arası. Cildin baş tarafında el-Hemezânî'ye âit 40 makâme bulunmakta, ondan sonra İbn Nâkıyâ'nın makâmeleri zikredilmektedir.

(11) a.g.e., var. 41a.

(12) a.g.e., var. 43b.

(13) a.g.e., 44b.

(14) a.g.e., 46b.

(15) a.g.e., 50a.

(16) Yakût, VI, 167

(17) Vefeyât, IV, 67

yük nahivci ve edîblerinden 'Alî Ebu'l-Kâsım el-F'adl İbn Muhammed el-Kasabânî el-Basrî (öl. 444/1052)'den okumuştur.¹⁸ Ancak D.S. Margolououth Mu'cemu'l-Üdebâ'da kayıtlı bulunan bu bilgiye itirâz ederek, el-Kasabânî'nin (444/1052) tarihinde vefât etmiş olduğuna işâret etmiş ve netice olarak Harîrî'ye hocalık etmiş olmasının mümkün olamayacağını söylemiştir.¹⁹

el-Harîrî Basra'da sarayda sâhibu'l-haber (istihbârât âmiri) vazîfesini görmüştür. Hayatında Bağdat'ı birkaç defa ziyâret etmiştir ki bunlardan biri h. 504 senesinde vâkî olmuştur. Hacca gitmiş olması pek muhtemeldir. Başka seyahatlerinden bahsedildiği görülmemektedir. Vâzîfesi onu pâyitahtta bulunan birçok yüksek zavât ile temâsa getirmiştir.²⁰ Nihayet 6 Recep 516/1122 senesinde vefât etmiştir.²¹

M a k â m â t ı :

Harîrî'yi dünya çapında meşhûr eden eseri makâmâtıdır. O bu eseri meydana getirirken kendisine Bedî'i örnek almıştır. Eserinin önsözünde Bedî'in üstünlüğünü ifâde etmiştir.²² Bedî'in eserine nazîre olması için yazdığı makâmelerin sayısını 50'ye tamamlamıştır. el-Hemezânî gibi o da her makâmesi için bir râvî, bir de kahraman edinmiştir. Râvî «Hâris İbn Hemmâm», kahraman ise «Ebû-Zeyd es-Serûcî»dir. Makâmât boyunca İbn Hemmâm, İbn Hişâm'ın, es-Serûcî de Ebu'l-Feth el-İşkenderî'nin görevini yapmaktadır. Bedî'nin eserinde gerek râvî, gerekse kahraman edîbin kendi hayâlinden bulup koyduğu kimselerdendi. Bu iki şahsı ondan önce hiçbir kimse duymamıştı. Halbûki el-Harîrî'nin makâmâtında durum farklıdır.

Hâris İbn Hemmâm'ın hayâlî bir şahsiyet olduğunda araştırmacılar ittifât ederler. Ancak onlara göre Ebû-Zeyd gerçek bir şahıstır.

el-Harîrî'nin bizzat ifâde ettiğine göre, Ebû-Zeyd es-Serûcî edîp ve dilenci bir ihtiyârdır. Bir gün Basra'ya uğrar ve onlar Mescid-i Benî Harâm'da otururken yanlarına çıkagelir. Selâm verir. Mescid bazı vâlî ve fâzilet sâhibi kimselerle doludur. Cemâat bu ihtiyâr edîbin fesâhat ve

(18) Yâkût, VI, 167; el-Kasabânî'nin hayâtı hk. bkz. Hel-'Ârifin, I, 819, Keh-hâle, VIII, 71

(19) İA. V, 238

(20) a.g.e., V, 238

(21) Yâkût, VI, 167. Vefeyât, IV, 67; Harîrî'nin hayâtı hk. geniş bilgi için bkz. miftâhu's-eâde, I, 223

(22) el-Harîrî, Makâmât, s. 4-5

HİCRÎ IV. ASIRDAN SONRA MAKÂMÂT YAZANLAR

belâgatla yaptığı konuşmasına hayrân kalır. O günün akşamında Basra âlim ve ileri gelenlerinden bir cemâat Harîrî'nin huzûrunda toplanırlar. Harîrî bu dilencide müşâhede ettiği edebî üstün vasıfları onlara anlatır. Hâzirûndan her biri ihtiyar geldiği zaman mescidde olduklarını ve bu sâili gördüklerini, sözlerini işittiklerini ifâde ederler...»²³

İbn Hallikân'ın (öl. 681/1282) bildirdiğine göre, Harîrî'nin makâmât'ına kahraman olarak edindiği Ebû-Zeyd'in asıl adı Basra'lı bir dilci ve nahıvci olan el-mutahhar İbn Selâr'dır ki Harîrî bu âlimle görüşmüştür.²⁴

Hattâ Harîrî'nin makâmâtını yazma sebebi, yukarıda zikri geçen Benî Harâm mescidinde karşılaştığı hâdise olmuştur. Kendisi bunu şöyle anlatmaktadır:

«... Bu hâdiseden sonra «el-Makâmetu'l-Harâmiyye'yi yazdım. Ve diğer makâmeleri onun üzerine binâ ettim. O, benim ilk inşâ ettiğim makâmedir.»²⁵

Yazdığı ilk makâmeye «el-Harâmiye» adını vermesi Ebû-Zeyd'le ilk karşılaştığı Mescid'i Benî-Harâm'a nisbet etmek ve Ebû-Zeyd'e isnâd eylemek içindir.

Ebû-Zeyd makâmât boyunca her türlü kılığa girer, menfeatini sağlayabilmek için her türlü hîleye başvurur. Diyâr diyâr gezer. Bazan bir vâiz ve bazan bir seyyahır... Hulâsa o Bedî'in Ebu'l-Feth'inin oynadığı rolü büyük bir başarı ve ustalıkla yerine getirir.

İbn Hallikân, râvî Hâris İbn Hemmâm'ın Harîrî'nin bizzat kendisi olduğunu, ve bu ismi Hazreti Peygamber'in bir hadîsinden alarak ve «Hâris ve Hemmâm» isimlerini bir araya getirmek sûreti ile teşkil etmiş olduğunu zikretmektedir.²⁶

Harîrî el-Harâmiyye makâmesi'ni yazdıktan sonra, diğerlerini bunun üzerine te'sîs etmiştir. Ancak diğerlerinin yazılmasında bazı teşvîkçilerin rolü olduğu görülmektedir.

İbnu'l-Cevzî'nin (öl. 597/1201) tarihinde naklettiğine göre Harîrî ilk yazdığı bu Harâmiyye makâmesini Enûşirvân İbn Hâlis'e takdîm eder.

(23) Yâkût, VI/167-168; Miftâhu's-Se'âde, I, 223

(24) Vefeyât, IV, 64

(25) Yâkût, VI, 168

(26) Vefeyât, IV, 65

Vezîr bu makâmeyi pek beğenir ve buna bir miktar daha ilâve etmesini Harîrî'ye emreder. Adedi edîbin takdîrine bırakır. O da bu makâmeleri elliye tamamlar.²⁷

Makâmelerin yazılmasında Müstersîd'in bir diğer vezîri olan Ebû-'Alî İbn Sadaka'nın (öl. 512/1118) da rolü vardır. Bunu İbn Hallikân'ın bu sözünden öğreniyoruz:

«H. 656 senesinde Kâhire'de bir makâmât nüshası gördüm. Tamâmı, musannıfı Harîrî'nin hattı ile yazılmıştı. Harîrî kitabının sonuna yine kendi el yazısı ile şöyle yazmıştı: Bu eser el-Müstersîd'in vezîri Celalu'd-Dîn 'Amîdu'd-Devle Ebû-'Alî el-Hasen İbn Ebi'l-'Iz-'Alî İbn Sadaka'ya yazılmıştır.»²⁸

İbn Hallikân bu sözünden sonra şu değerlendirmeyi yapar: «Şüphesiz bu rivâyet musannıfın bizzat kendi el yazısı ile olduğu için Enû-Şirvân İbn Hâlid İbn Muhammed el-Kâşânî'ye âid olan haberden daha sahihtir.»²⁹

Harîrî'nin makâmâtı ile Bedî'inki arasında zikredilen benzer taraflar yanında ayrılan husûsiyetler de vardır:

Harîrî, her makâmenin başına makâmenin adı yanında bir de numara koymuştur. Meselâ el-makâmetu'l-ûlâ es-san'âniyye,... el-makâm tu't-tâsi'a el-iskenderâniyye..., el-makâmetu'l-hamsûn el-Basriyye... gibi.

Konu itibârı ile de bazı küçük farklar vardır: Bedî'in makâmâtı çoğu kerre Küdye üzerine tesîs edilmiş olmakla beraber orada diğer konulara da oldukça geniş bir şekilde yer verildiğini gördük. Ebu'l-Feth'in bazan rol değiştirmiş olduğunu müşâhede ettik. Halbûki Harîrî bütün makâmelerini küdye üzerine inşâ etmiştir. Ebû Zeyd orada hemen hemen dâima doymak bilmiyen, dilenci bir edîb olarak görülmektedir.

Konu itibârı ile müşterek bir yönleri her iki edîbin de dînî va'z mevzûlarını ele almalarıdır. Bedî'u'z-zemân el-Hemezânî Ebu'l-Feth el-İskenderî'yi iki makâmede bir vâiz olarak takdîm etmiş idi. Harîrî'nin makâmât'ında Ebû-Zeyd'i on yerde vâiz olarak görmekteyiz.³⁰

(27) Yâkût, VI168. krş. Vefeyât, IV, 63-64

(28) Vefeyât, IV, 64

(29) a.y.

(30) Bkz. Makâmâtü'l-Harîri, s. 10 vd.

HİCRÎ IV. ASIRDAN SONRA MAKÂMÂT YAZANLAR

Harîrî de Bedî' gibi edebî konulara temâs etmiştir.³¹ O bu konuları işlerken âdeta kelimelerle oynamakta, onları büyük bir ustalıklarla kullanmaktadır. Msl. onyedinci makâme olan «el-Kahkariyye» de cümleleri baştan sona doğru okumak mümkün olduğu gibi, sondan başa doğru okumak da mümkündür. Msl. «el-insânu sanî'atu'l-ihsân» cümlesini, «el-ih-sânu sanî'atu'l-insân» şeklinde okumak da imkân dâhilindedir.³²

Makâmeleri okunduğu zaman Harîrî'nin şiirlerinde kendine hâs yeni bir uslûb tarzı kullandığı görülür. Bazı beyitlerin kelimeleri tamâmen noktalıdır.³³

Arkadan gelen diğer bir beyitteki kelimelerin ise noktasız olmasına îtinâ gösterilmiştir.³⁴

Bazı beyitler de vardır ki eğer noktaları kaldırılacak olursa peşpeşe gelen kelimeler birbirinin aynıdır.³⁵

Şiirlerinin bazı beyitlerinde ise, beytin ilk kelimesi ile son kelimesi arasında cinâs san'atını kullanmağa gayret göstermiştir.³⁶

Bütün bu misaller onun edebî üstünlüğüne delâlet eder.

Edîb, «eş-Şi'riyye» adını verdiği yirmiüçüncü makâmede de şiir gücünü göstermekte ve bazı beyitlerin kâfiyeleri üzerinde düşünmeye sevk etmektedir.³⁷

Uzunca devâm eden kasidesinin bir yerinde bu beyitleri tekrar alır, ve ondaki iç kâfiyeleri açığa çıkararak göstermeğe çalışır.³⁸

Bedî'de fıkıh ve nahv konularına rastlamıyoruz. O dînî mevzûlara temâs etmiştir. Bunlar va'z mâhiyetindedir. Bir de gördüğümüz üzere Mu'tezile'nin bazı inançlarını Ehl-i sünnet esaslarına göre şiddetli bir tenkîde tâbî tutmuştur.

Harîrî ondan farklı olarak eserinde iki konuya daha yer vermiştir. Bunlar nahv ve fıkıh mevzûlarıdır: Edîb yirmidördüncü makâme olan, el-makâmetu'l-katîa'yı tamamen nahv mevzûlarına hasreder. Orada

(31) Bkz. a.g.e., s. 54 vd.

(32) Bkz. a.g.e., s. 180 vd.

(33) Bkz. a.g.e., s. 567-568

(34) Bkz. a.g.e., s. 569

(35) Bkz. a.g.e., s. 571

(36) Bkz. a.g.e., s. 573

(37) Bkz. a.g.e., s. 247-248

(38) Bkz. a.g.e., s. 250

nasb, ref', vasl, çeşitli mânâlara gelen kelimeler müfred ve cemî mânâsına gelen isim, ismin sonuna gelen «hâ», dâima zarf olan ve bir harften başkasının kendisini cer ile harekeden düşüremediği «mensûb»; muzâf, muhtelif âmiller.. ve bunlara benzer nahv konularında 12 adet muammâlî sorular sorar.³⁹

Fıkhî konulara iki makâme tahsîs etmiştir:

1. el-makâmetu'l-faraziyye (15. mak), 2. el-makâmetu't-taybiyye (32. mak.)

Birinci makâmêde ferâizle ilgili çetin mes'elelerin halli vardır.⁴⁰

Otuzikinci makâmê olan et-taybiyye'de ise yüz adet fıkhî sorular sorar ve cevâbını verir. Cevaplarını verirken son derece nâdir rastlanan garîb istilahlar kullanır.⁴¹

Makâmâtı ilk defa ortaya koyması bakımından şeref Bedî'indir. Bunu Harîrî de makâmâtının mukaddimesinde «şeref öne geçenindir» cümlesi ile⁴² ifâde etmişti. Ancak «Harîrî'nin makâmâtı ibdâ bakımından, Hemezânî'nin eserinden hayli geri kalmakla berâber, Arap lisanına tasarruf, uslûb kıvraklığı ve şâirlik kâbiliyeti itibarı ile, Harîrî ona çok fâiktir.⁴³

Bu bakımdan Harîrî'nin eseri Bedî'inkine nazaran 'bütün dünyaca daha fazla tanınmış ve daha çok rağbet görmüş, ibrânî ve süryânî dilleri başta olmak üzere bütün şark dillerine terceme edilmiştir.

Mâkâmâtın bazı parçaları XVIII. asırda, Schultens ve Reiske tarafından, lâtinçe'ye de terceme edilmiştir. Bu eser 1822'de de Sacy tarafından neşredilmiştir. (Eserin ikinci tab'ı Reinaud ve J. Derenbourg tarafından gözden geçirildikten sonra, 1847-1853'te, 2 cild hâlinde Paris'te neşrolunmuştur). Bundan başka eserin birçok şark ve Avrupa neşirleri de meydana getirilmiştir; muhtelif Avrupa lisanlarına tercemeleri de basılmıştır; msl. Rückert tarafından Almanca bir tercemesi (Dic Verwandlungen des Abu Said von Serug, 1826, v.b.) ile Chenery ve Steingass tarafından İngilizce bir tercemesi de vardır. (London 1893)⁴⁴

(39) a.g.e., s. 265-vd.

(40) a.g.e., s. 151-165

(41) a.g.e., s. 374-375 vd.

(42) Makâmât, s. 4-5; Ayrıca bkz. en-Nucûmu'z-zâhira, IV, 218

(43) İA, V, 238

(44) A.y.

HİCRÎ IV. ASIRDAN SONRA MAKÂMÂT YAZANLAR

4— e z - Z e m a h ſ e r î (öl. 538-1144) :

Adı, Mahmûd İbn 'Omer İbn Muhammed el-Huvârizmî'dir. ez-Zemahşerî diye meşhurdur. Müfessîr, muhaddis, kelâmcı ve edîbirdir. Huvârizm köylerinden biri olan Zemahşer'de doğdu. Bağdat'a geldi. Orada hadîs ve fıkıh ilimlerini tahsîl etti. Daha sonra Mekke'ye gitti ve bir müddet orada kaldı. Bunun için kendisine (Cârullah» dendi. Mekke'den dönüşünde Gürcan'da vefat etti.⁴⁵

ez-Zemahşerî çok sayıda eser vermiş bir âlimdir. "Makâmât fi'lmevâ'ız" da bunlardan biridir.⁴⁶

M a k â m â t ı :

ez-Zemahşerî, bu eserini yazarken kendisinden öncekileri ne şekil, ne de konu itibârı ile taklîd'e yeltenmemiştir. Makâmâtında râvî olmadığı gibi kahraman da yoktur. Ancak o da makâmelerin sayısı bakımından alışlagelen usûle riâyet ederek 50 makâme yazmıştır.

Konusu diğerlerinden tamâmen farklıdır. Sâdece ahlâki mevzûlara münhasırdır. Ahireti hatırlatır, her işte Allah rızâsını gözetmeyi tavsiye eder, nefsin her türlü istek ve arzularından sakınmayı öğütler...

Ancak 50 makâmeden beşi konu itibârı ile diğerlerinden farklıdır. Bunlar dil ve edebiyâtla ilgili olup şunlardır:

Makâmetu'n-nahv⁴⁷, makâmetu'l-arûz⁴⁸, makâmetu'l-kavâfi⁴⁹, makâmâmetu'd-dîvan⁵⁰, makâmetu eyyâmî'l-'Arab⁵¹.

Bu makâmeler gâyet edebîdir, diğerlerinde olduğu gibi bunlar da parlak belâgat örnekleri sunmak ve güzel bir uslûbla edebî zevk vermek için yazılmıştır.

Her makâme kendisine hitap ile başlar. Msl. Yâ Eba'l-Kâsım! diye. Ve her makâme'nin başlığı konusuna uygundur. Msl. Makâmetu'z-zâd, makâmetu'z-zuhd, makâmetu's-samt, makâmetu't-tâ'a, makâmetu'l-isti-

(45) Kehhâle, XII, 186

(46) Eserlerinin uzun bir listesi için bkz. Yâkût, VII, 150-151

Hayatı hk. geniş bilgi için bkz. Vefeyât, V, 168-174; Yâkût, VII, 147-151; el-Bidâye, XII, 219; Buğyetu'l-vu'ât, II, 279-280, nr. 1977. Şezerât, IV, 118-121

(47) el-makâmât, (Mısır, m.el-'Abbâsiyye, I, tb. ts.) s. 195 vd.

(48) a.g.e., s. 200 vd.

(49) a.g.e., s. 213 vd.

(50) a.g.e., s. 220 vd.

(51) a.g.e., s. 228 vd.

kâme, makâmetu'l-ihlâs, makametu's-şukr, makâmetu'l-mevt, makâmetu's-sıdk... vs. gibi.

5— e s - S a r a k u s t î (öl. 538/1143) :

Adı, Muhammed İbn Yûsuf İbn Abdillâh İbn Yûsuf et-Temîni, el-Mâzinî es-Sarakustî'dir. İbnu'l-Eşterkûnî diye meşhûrdur. Ebu't-Tâhir de denir. Yazar ve edîblerin ileri gelenlerindedir.

Makâmâtını yazarken daha çok Harîrî'yi taklîd ederek, O'nun eserine yapmak istemiştir. Eserine «el-Makâmâtu'l-luzûmiyye» adını vermiştir.

es-Sarakustî, Sarakusta da doğmuş, Kurtuba'da vefât etmiştir.⁵²

M a k â m â t ı :

es-Sarakustî, makâmâtını yazarken kendinden önceki Bedî' ve Harîrî'nin eserlerini taklîde çalışmıştır. Eserinde 5 makâme vardır. Makâmelerde nesir ve şiiri beraber kullanmıştır.

Her makâmenin râvî ve kahramanı vardır. Râvî'nin adı, «el-Münzir İbn Hamâm», kahramanını ise «es-Sâyib İbn Temmâm» dır. Ve bunların her ikisi de makâme başlarında zikredilir.⁵³

Edebî bir eser olan makâmâtında el-Hemezânî'yi taklîd ettiği 30. makâme olan «mekâmetu's-,u'arâ» dan açıkça anlaşılmaktadır. O, bu makâmesinde muhtelif şâirler hakkında sorular sorar, ve görüşlerini açıklar. Tıpkı Bedî'u'z-zemân'ın el-makâmetu'l-karîdiyyesinde yaptığı gibi. Haklarındaki kıymet hükmünü belirttiği şâirler şunlardır:

el-'Absî, A'şa, Farazdak, Cerîr, Gaylan, Ebu'l-Hattâb el-Mahzûnî, Ebû-'Amr el-Mu'annâ, İbn Ebî-Cum'a, el-Huzâ'î, Ebû-Mâlik et-Tağlebî, ve diğerleri⁵⁴

(52) el-A'lâm, VIII, 22; Bkz. Kehhâle IX, 266-267

(53) Bkz. Ebu't-Tâhir Muhammed İbn Yûsuf et-Temîni es-Sarakustî el-Endelüsî, Kitâbu'l-Makâmâti'l-luzûmiyye, (Sül. Lâleli Tbt. nr. 1933) var. 1b-3b. Yazmanın başında müellifin kısa bir hal tercemesi vardır. Bu eserin bir diğer yazması da yine Sül. Lâleli Ktb. nr. 1928'de kayıtlı olup 165 varaktır.

Bu eserdeki makamelerden biri «el-muktebis» dergisinde neşredilmiştir. Bir yazma nüshası da Patikân Ktb. A. 372'de kayıtlıdır. el-A'lâm, VIII, 22

(54) Bu görüşleri için bkz. a.g.e., var. 71b-76b.

HİCRÎ IV. ASIRDAN SONRA MAKÂMÂT YAZANLAR ,

6— el-Hasan İbn Sâfi (öl. 568/1173) :

el-Hasan İbn Sâfi İbn 'Abdillâh İbn Nizâr, şâir ve büyük bir nahıvci-
dir. Künyesi Ebû-Nizâr'dır. Şâfiî fakihlerindendir. Fıkıh, Nahıv ve ede-
biyâtla ilgili eserleri vardır. Meşhurları, bir şiir divânı ile makâmâtıdır.
Kendisine "Meliku'n-nuhât" lâkâbı veren İbn 'Sâfi (489/1096) da Bağ-
dat'ta doğmuş, (568/1173) senesinde Dimaşk'ta ölmüştür.⁵⁵

Hasan İbn Sâfi makâmâtını yazarken Harîrî'yi taklide çalışmıştır.⁵⁶

7— İ b n M â r î (öl. 589/1193) :

Adı, Yahyâ İbn Sa'îd İbn Mârî, dir. Basralı'dır. Tabîb, edîb, şâir,
nâsir ve dilcidir. Arap asıllı olup Hristiyan dînine mensûbtur. (589/1193)
senesi Ramazan ayının onunda Basra'da vefât etmiştir.⁵⁷

En önemli eseri "el-makâmâtu'l-Mesîhiyye"⁵⁸ adı ile tanınan makâ-
mâtıdır. Eserin Harîrî'nin metodu ile yazıldığı ve O'nun taklide çalışıldığı
bildirilmektedir.⁵⁹ Yâkût el-Hamevî, bu eserin 60 makâmâden meydana
geldiğini ve İbn Mârî'nin onda başarılı olduğunu kaydetmektedir.⁶⁰ es-Saf-
dî ise bu eserin iyi yazılmış olması bir tarafa, iyiye yaklaşmadığını
el-makâmâtu'l-cezeriyye ve el-makâmâtu't-Temîmiyye'nin ondan daha iyi
olduğunu, nerde kaldı ki bunların bile Harîrî'ninkine yaklaşamadıklarını
ifâde etmektedir.⁶¹

İbn Mârî'nin makâmâtı'nın bir hikâyesi ve bir kahramanı vardır;
fakat muhtevâsı ekseriya ilim ve teknik ile alâkalı olarak muhtelif unsur-
lardan meydana getirilmiştir.⁶²

8— İ b n u ' l - C e v z î (öl. 597/1201) :

Adı, 'Abdurrahmân İbn Ebi'l-Hasen 'Alî İbn Muhammed İbn 'Alî'dir.
Nesebi Ebû-Bekr es-Sıddîk'a dayanır. Asrının âlimlerindendir. Yazmış ol-
duğu şiirleri çoktur. Adedi 87 ye varan âlimden istifâde etmiştir. Takrî-
ben (510/1116) senesinde doğan İbnü'l-Cevzî (597/1201) yılı Ramazan
ayının 12 sinde Bağdat'ta vefât etmiştir.⁶³

(55) el-A'lâm, II, 207; Ayrıca bkz. Vefeyât, I, 134; Kehhâle, III, 230

(56) Mu'cemu'l-Udebâ, III, 74-81

(57) el-A'lâm, IX, 181-182; Kehhâle, XIII, 200

(58) Keşfu'z-zunûn, II, 1791

(59) a.y.

(60) Mu'cemu'l-Udebâ, V, 295-296

(61) Keşfu'z-Zunûn, II, 1791.

(62) İA, VII, 199

(63) Vefeyât, III, 140-142. Ayrıca bkz. el-A'lâm, IV, 89; Kehhâle, V, 157

ez-Zehebî (öl. 748/1348) O'na ait eserlerin uzun bir listesini vermektedir.⁶⁴ Eserlerinden biri de "makâmâtı" dir.

İbnu'l-Cevzî bu eserine, "el-makâmâtu'l-Cevziyye fi'l-ma'âni'lva'ziyye ve şerhi'l-kelimâti'l-lugaviyye" adını vermiştir.⁶⁵ İsimden anlaşıldığına göre O Va'z şeklinde yazmış olduğu makamelerinde geçen kelimelerin şerhlerini de vermektedir. C. Brockelmann (Leiden, nr.426; Cambridge, nr.1098; Escorial, Dérenbourg, nr.542) da bulunan bu eserin Harîrî'nin misâline bağlı göründüğünü söylemektedir.⁶⁶

9— Ahmed İbn Ebî-Bekr el-Hanefî (öl. 631/1234) :

Ahmed İbn Muhammed İbn el-Muzaffer İbn el-Muhtâr er-Râzî el-Hanefî âlim ve edîb bir şahıstır. Eserleri şunlardır:

Letâifu'l-Kur'ân, Ezkâru'l-Kur'ân, Hucecu'l-Kur'ân li cemî'i'l-mileli ve'l-adyân, Bezlu'l Habâ fi fadli Âli'l-'Abbâs, ve Makâmât.⁶⁷

el-Hanefî makâmâtını Kâdî Ebû-Hâmid Muhammed İbn Muhammed eş-Şehrîzûrî için te'lif etmiştir. Manâsı zor anlaşılan kelimeler kullandığı için Harîrî'yi tenkid eder, kendisinin ise bu konuda metod ve yolların en güzelini koyduğunu iddiâ eder.⁶⁸

30 Makâme yazmıştır. O da Bedî ve Harîrî gibi bütün makâmâtı boyunca bir râvî, bir de kahraman edinir. Râvî, el-Fâris İbn Bessâm, kahraman ise Ebû-'Amr et-Tennûhî'dir. Her makâme "Hakâ'l-Fâris İbn Bessâm" diye başlar. I. makâmenin adı "el-Hurûfiyye"⁶⁹, XXX. makâmenin adı ise "et-Teressüliyye"⁷⁰dir.

Makâmelerin de konu olarak bir güvercinin, veya bir hokkanın veya bir kalemin, atın ya da bir olayın, çarpışmanın tasvîr ve tavsîfini yapar. Tasvirler ekseriya müktelidir. Makâmelerden biri diğerini tamamlar mâhiyette. Yani her konu iki makâmede tamamlanır.

Bu eser "makâmâtu İbn Bessâm" diye isimlendirilmiştir.⁷¹

(64) Bkz. Ebû-'Abdillâh Şemsüddin Muhammed ez-Zehebî, Tezkiretu'l-Huffâz, Beyrut, ts.) IV, 1343 - 1344

(65) Keşfu'z-Zunûn Zeyli, II, 535

(66) İA, VII, 199

(67) Kehhâle

(68) Makâmâtu'l-Hanefî, (İstanbul 1331) mükaddime.

(69) a.g.e., s. 6

(70) a.g.e., s. 112

(71) Bkz. Keşfu'z-Zunûn, II, 1784

HİCRÎ IV. ASIRDAN SONRA MAKÂMÂT YAZANLAR

10— Ahmed er-Râzî (öl. 631/1234) :

Ahmed İbn Muhammed İbn el-Muzaffer İbn el-Muhtar, er-Râzî âlim ve edîbdir. Letâifu'l-Kur'ân, Ezkâru'l-Kur'ân, Hucecu'l-Kur'ân li-cem'ir'l-mileli ve'l-edyân, Bezlu'l-habâ fî fadlı Âli'l-'Abbâs ve «makâmât» isimli eserleri vardır.⁷²

Makâmâtı «makâmâtü Bedreddîn» diye meşhurdur ve içinde 12 makâme vardır. Makâmelerin râvîsi el-Ka'kâ' İbn Zenbâr'dır.⁷³

11— İbn Saykal el-Cezerî (öl. 689/1290) :

Adı, Muhammed İbn 'Alî İbn Gâlib el-Cezerî ed-dimaşkî olup İbn Saykal ismi ile ma'rûftur. Fâzıl ve âlim bir şahıstır. Yemen'de katledilerek öldürülmüştür.⁷⁴ İki eseri vardır:

1. el-Makâmât, 2. el-i'tirâzu'l-mübdî li vehmi't-tâcî'l-kündî. Bu sonuncu eseri sorulan bir takım sorulara cevap maksadı ile kaleme almıştır.⁷⁵

M a k â m â t ı :

İbn Saykal'ın bu eseri «el-makâmâtü'z-zeynebiyye» adını taşımaktadır. İçinde 50 makâme mevcuddur.⁷⁶ Müellif bu rakam ile Bedî'u'z-zemân el-Hemezânî ve Harîrî'nin eserlerinde mevcûd olan sayıyı muhâfazaya çalışmıştır. Her makâmenin başında zikredilen râvî Bedî'de olduğu gibi tektir. Ve adı el-Kasım İbn Ciryâl'dır. Hâdiseler de Ebû-Nasr el-Mısri'ye nisbet edilmektedir. Ancak râvî makâme başlarında sadece «haddese» lâfzını değil, «hakâ» ve «ehbera» lâfızlarını da kullanmaktadır.⁷⁷

Makâme isimleri ile berâber rakamları da yazılmıştır.

Zeynebiyye makâmâtının konusu hadîs, fıkıh ve nahvdur.⁷⁸

(72) Kehhâle, II, 158

(73) Keşfu'z-Zunûn, II, 1784-1785

Bu makâmât basılmıştır: (Tunus 1303; Les douze séances du cheikh A.b.m. moaddhem, nşr. M. Soliman al-Harâiri, Paris 1282 (1285), IA, VII, 200-201

(74) Mu'cemu'l-müellifin. XI, 32-33

(75) Keşfu'z-Zunûn, I, 119

(76) Bkz. İbn Saykal, el-Makâmâtü'z-zeynebiyye, (Fâtih Ktb. nr. 4111), var. 5a-206b arası; istifâde edilen yazma nüsha budur. Aynı eserin bir yazma nüshası da İst. Nûruosmâniye Ktb. nr. 4273'de kayıtlı bulunmaktadır.

(77) a.g.e., var. 5a, 15b, 75b

(78) Bkz. a.g.e., var. 3b-4a

Eser edebî san'atlarla süslenmiştir. Nesirdir. Aralarda şiirler vardır. İçinde son derece te'sirli va'z ve nasihatlarla rastlanmaktadır. Bazı makâmeler güldürücü niteliktedir. Nükteler, darb-ı meseller çoktur. Garîb kelimelerin kullanılmasına gayret gösterilmiştir.

Eser, sâhip olduğu özellikleri ile Bedî' ve Harîrî'nin makâmât'ının bir taklîdidir.

12— Süleyman et-Tilimsânî (öl. 690/1291):

Süleymân 'Alî İbn 'Abdillâh İbn 'Alî..., Ebu'r-Râbî, 'Affüddîn et-Tilimsânî diye meşhurdur. Şâirdir. Nahv, edebiyât, fıkıh ve usûl ilimlerinde kuvvetli bir âlimdir. Zındıklık ve küfürle ittihâm edilmiştir. 5 Recep (690/1291) târihinde Dimaşk'ta vefât eden et-Tilimsânî aynı yerdeki Sûfî kabristanlığına defnedilmiştir.⁷⁹

et-Tilimsânî'nin; Dîvânı şî'r, Şerhu fusûsî'l-hikem Libni 'Arabî, el-mavâkıb fi't-tasavvuf, Şerhu'l-kasîde el-'ayniyye li-İbn Sînâ... vs. gibi eserleri⁸⁰ yanında bir de «makâmesi» vardır ve matbûdur.⁸¹

Eser edebîdir ve birtek makâmeden meydana gelmiştir. Makâmenin kahramanı isimsiz bir gençtir ve «Şâbbun» diye ifâde edilir. Râvî edîbin kendisidir. Makâmenin ayrı bir adı yoktur. Edebî bir meclis vardır, Orada genç, gâyet edîb ve şâirdir. Söylediği belîğ ve fasîh söz ve şiirlerle et-râfındakileri büyülemektedir...⁸²

13— Şemsüddîn Muhammed İbn İbrâhîm ed-Dimaşkî (öl. 727/1327):

ed-Dimaşkî'de tasavvuf için yazdığı eserine «el-makâmâtü'l-felsefiyye ve't-tercemetu's-Sûfiyye» adını vermiştir.⁸³

C. Brockelmann (Cambridge, nr. 1102) de kayıtlı bulunan bir yazma nüshasının 50 makâme ihtivâ ettiğini söylemektedir.⁸⁴ Demek ki ed-Dimaşkî de makâmelerin adedi bakımından daha öncekilerin tâkîb ettiği usûle uymuştur.

(79) el-Bidâye, XIII, 326; Bkz. Şezerât, V, 412-413

et-Tilimsânî hk. geniş bilgi için bkz. F. Frenkow, İA, (İst. 1974) XII, 285-286

(80) Kehhâle, V, 270

(81) Şemsüddîn 'Affüddîn et-Tilifsânî, «Makâme» (matbaatu'l-edebîyye, Beyrut 1310)

(82) Bkz. a.g.e., s. 1-13

(83) Bkz. Keşfu'z-Zunûn Zeyli, II, 537

(84) İA, VII, 200

HİCRÎ IV. ASIRDAN SONRA MAKÂMÂT YAZANLAR

14— İbn Seyyid en-Nâs (öl. 734/1334) :

Adı, Muhammed İbn Muhammed İbn Ahmed İbn 'Abdillâh... İbn Seyyidi'n-Nâs, el-ya'merîdir. (645/1247) senesinde doğdu. Çok sayıda hocalardan okudu. 'Arap dilini iyi biliyordu. Şiirler yazdı.⁸⁵ (734/1333) yılında vefât etti.⁸⁶

Eserleri şunlardır: 'Uyûmu'l-eser fi-funûni'l-mağzî ve's-şemâili ve's-siyer, Buşra'l-Lebîb bi-zikri'l-habîb.. vs.⁸⁷

Makâmâtının konusu dînidir. Hz. Peygamber (a.s.) ve ashâbını övmek için yazdığı eserinin adı «el-makâmâtu'l-'aliyye fi'l-kerâmâti'l-celiyye»dir.⁸⁸

15— İbnu'l - Verdî (öl. 749/1349) :

Adı, 'Omer İbn Muzaffer İbn 'Omer İbn Muhammed İbn Ebi'l-Fevâris el-Ma'arrî, Zeynu'd-Dîn İbnu'l-verdîdir. Şâir ve fakîhtir. Halep'te yetişmiş, fikhî orada öğrenmiş ve akrânına üstün gelmiştir.

Hocaları Şerefu'ddîn el-Bârizî, el-Fahr Hatîbu Cibrîn'dir. Birtakım eserleri vardır: Dav'u'd-Dürre 'ala Elfiyye İbn Mu'tî, Şerhu'l-Elfiyye li'bni Mâlik,⁸⁹ er-Resâilu'l-muhezzebe fi'l-mesâili'l-mulâkkabe, Makâmât.

Eseri olan makâmâtına «en-Nebe' fi'l-vebâ» adını verdiği yıl olan h.749 senesi sonlarında tâûndan ölmüştür.⁹⁰ İbnu'l-verdî (691/1292) tarihinde doğmuştu.⁹¹

M a k â m â t ı :

İbnu'l-verdî makâmâtına «en-Nebe' fi'l-vebâ» adını vermiştir. Eser

(85) ed-Dureru'l-kâmine, IV, 279-280 nr. 4295. Ayrıca bkz. el-Bidâye, XIV, 169, Şezarât, VI, 108-109

(86) Keşfu'z-Zunûn, II, 1786

(87) Kehhâle, XI, 270

(88) Keşfu'z-Zunûn, a.y.

(89) Keşfu'z-Zunûn, I, 153

(90) İbn Hacer el-'Askalânî, ed-Düreru'l-kâmine fi A'yâni'l-mietî's-sâmine, III, 272-273 nr. 3092. Hayâtı için ayrıca bkz. Şezarât, VI, 161-162; Buğyetu'l-vu'ât, II, 226-227; nr. 1858.

(91) el-A'lâm, V, 228

h. 1300 tarihinde İstanbul'da basılmıştır.⁹² Edîb dört makâme yazmıştır. İsimleri şöyledir: Makâme, el-makâmetu's-sufiyye⁹³; Makâme, el-makâmetu'l-Antâkiye⁹⁴; Makâme, el-mekâmetu'l-münciyye⁹⁵; Makâme, el-makâmetu'l-meşhediyye⁹⁶ dir.

Makâmelerin belli bir râvîsi yoktur. I. si «Hakâ insân min ma'arrati'n-Nu'mân», II. si «Haddese insân min ma'arrati'n-nu'man», III. si «Hakâ insân min ma'arrati'n-nu'mân,» IV. sü ise «Haddese insân min ma'arrati'n-Nu'mân diye başlamaktadır. Kahraman yoktur. Konusu, va'z, nasihat ve beldelerin tavsîfidir.

16— İbn Habîbi'l-Halebî (öl. 779/1377) :

Adı, el-Hasan İbn 'Omer İbn Habîb.,dir. Lâkabı Ebû-Tâhir ed-Dimaşkî el-Halebî'dir. (710/1310) yılında doğmuştur. Muhaddis ve edîbidir. Edebiyat sevgisi ile yetişmiş, İbn Nübâte ve diğer hocalardan okumuştur. (779/1377) senesi Rebi'u'l-âhır ayında vefât etmiştir.⁹⁷

En önemli eseri «makâmâtü'l-vuhûş» udur. Konusu hayvanların tavsîfi olup içinde «el-makâmetu't-tardiyye», «makâmetu'l-hayl ve'l-İbl» makâmeleri vardır.⁹⁸

17— es - Suyûtî, (öl. 911/1505) :

Adı, 'Abdurrahmân İbn Ebî-Bekr İbn Muhammed İbn Ebî-Bekr İbn 'Osman. Mısır ve Sûriye'de hüküm süren memlûkler devleti'nin son zamanlarda Kâhire'de yetişen ve 'Arap dilinde en fazla eser vücuda getiren müelliflerden biridir. Yetim olarak yetişmiştir. Çok sayıda âlimden okumuş, 40 yaşında insanlardan ayrılarak münzevî bir hayat yaşamağa

(92) İbnu'l-Verdi, Makâmât, matbatu'l-cevâib, Kostantınıyye 1300; İbnu'l-Verdi'nin bu eseri, kendisine âit divânı, Şenferâ'nın kasidetu lâmiyyeti'l-'Arab'ı, İbn Düreyd el-Ezdi'nin... el-maksûratu'd-Düreydiyyesi ve Ebu'l-Huseyn İsmâil İbn Sa'd İbn İsmâil el-Vehbî'nin divân'ı ile beraber basılmış ve hepsi tek cild halinde neşredilmiştir. Makâmât bu cildin (s. 132-149) arasında yer almaktadır.

(93) İbnu'l-Verdi, Makâmât, s. 133-138

(94) a.mlf. a.g.e., s. 138-140

(95) a.mlf. a.g.e.,s. 141-145

(96) a.mlf. a.g.e., s. 145-149

(97) ed-Dureru'l-Kâmine, II, 113-115. Geniş bilgi için bkz. a:y: Şezerât, 6/262 Mu'cemu'l-müellifin, III, 266

(98) Keşfu'z-Zunûn, II, 1792

HİCRÎ IV. ASIRDAN SONRA MAKÂMÂT YAZANLAR

başlamıştır. es-Suyûtî 19 Cumâde'l-ûlâ 911 de vefât etmiştir.⁹⁹

M a k â m â t ı :

Eserde makâmelerin râvî ve kahramanı yoktur. Her makâmenin başında adı vardır. Konuları önceki yazılanlardan tamâmen farklıdır. Evvelkilerindeki an'ane ve şekil terkedilmiştir. Daha çok çeşitli çiçeklerin isim, özellik ve kokularından bahsedilmektedir. Msl. I. makâme olan «el-makâmetu'l-miskiyye fî envâ'ı't-tîb» de isimsiz bir hatîb koku çeşitleri ile ilgili bir va'z eder. Konuşması esnâsında koku ile alâkalı çok sayıda hadîs zikreder ve kokunun sünnetle ilgisi üzerinde durmaktadır. İfâdeler seçilidir.¹⁰⁰ Konu ve anlatılan olay hayâlidir.

II. makâme olan «el-makâmetu'l-verdiyye fi'r-reyyâhîn ve'z-zuhûr» da ise bahçedeki çiçekler bir meclis kurarlar ve aralarında melikliğe daha lâyıf kimin olduğunu seçmek isterler. İlk sözü gül alır ve özelliklerini sayar. Bundan sonra nergis kalkar, gülü tenkîd eder. Sıra ile yâsemin, nilüfer ve diğerleri söz alırlar, konuşurlar. Sonunda ilim sâhibi ve fazîletli bir kişi hakem ta'yîn edilir...¹⁰¹

Makâmeler işlenirken âyet ve hadîsler sık sık zikredilir. Resâil uslûbu vardır. Tıbbî konulara da temas edilir. Msl. 10. makâme olan «el-makâmetu't-tâ'ûniyye» böyledir.¹⁰²

Eserde 12 makâme vardır.

18— İbrâhîm el-Vezîrî (öl. 914/1508) :

İbrâhîm İbn Muhammed İbn 'Abdillâh İbn el-Hâdî İbn İbrâhîm, el-Vezîrî. Âlim bir kişidir. Yemen'deki Zeydiyye müctehidlerindendir. Tarihle meşgul olmuştur. Şair el-Bessâme'ye nazîre yapmak için bir kasîde nazmetti...

«el-Fusûlu'l-lu'lu'iyye» ve «el-Hidâye» adlı eserleri olan el-Vezîrî San'a'da vefât etmiştir.¹⁰³

el-Vezîrî de «el-Makâmetu'n-nazariyye ve'l-fakîhetu'l-haberiyye» adı

(99) Bkz. Şezerât, VIII, 51-55; Kehhâle, V, 128. Suyûtî ve eserleri hk. bilgi için bkz. H.el-'Ârifin, I, 534-544; 'Abdulkâdir Karahan, İA. XI, 258-263

(100) Bkz. Celâluddîn 'Abdurrahmân es-Suyûtî, Makâmât, 'Kostantınıyye, 1298, M.el-Cevâib, I. tab') s. 2-11

(101) a.g.e., s. 11-24

(102) a.g.e., s. 69 vd.

(103) el-A'lâm, I, 63

nı verdiği bir makâme yazmış¹⁰⁴ ve bu şekli kelâm tadrîs mevzûlarına tatbîk etmiştir.¹⁰⁵

19— el-Hafâcî (öl. 1069/1659) :

Adı, Ahmed İbn Muhammed İbn 'Omer el-Hafâcî'dir. Lâkabı Ebu'l-'Abbâs.. Edîb ve dilcidir. (979/1571) de Mısır'da doğan el-Hafâcî 12 Ramazan 1069/1659) yılında aynı yerde vefât etmiştir.¹⁰⁶

Edebî sâha ile ilgili üç eseri vardır: «Reyhânetu'l-Elibbâ' ve zehretu'l-hayâti'd-dünyâ», «şifâu'l-galîl fi mâ fi kelâmi'l-'Arabî mine'd-dâhil ve'n-nâdir», «Dîvânu'l-'Arab fi zikri şu'arâ'l-'Arab»¹⁰⁷.

el-Hafâcî, de makâmât sâhibi edîblerdendir. Yazdığı makâmelerin «Reyhânetu'l-elibbâ..» isimli eseri ile berâber neşredilmiştir.¹⁰⁸ Beş makâme yazmıştır ve adları şöyledir: el-makâmetu'r-Rûmiyye,¹⁰⁹ makâmetu'l-gurbe¹¹⁰, el-makâmetu's-sâsâniyye¹¹¹, makâmetü'n 'âraztu bihâ makâmete'l-vatvât¹¹², el-makâmetu'l-mağribiyye¹¹³.

Makâmelerden her birinin ayrı bir râvîsi vardır. Msl. I. Makâme'nin Nu'mân İbn Mâi's-semâ', III. makâme'nin Mâlik İbn Dînâr, V. makâme'nin râvîsi ise Mu'nisdir. Ancak Bedî'inkinden farklı olarak bu râvîlerin herbiri hikâyesini bir önceki râvîden nakletmektedir.

el-Hafâcî makâmelerinin, geldiği İstanbul'da umduğunu bulamayınca teessürünü ifâde etmek için yazmıştır. İstanbul'daki âlimlerin aleyhinde yazılmış olan makâmâtı edebî bir şikâyetnâme mâhiyyetindedir.

20— Ahmed el-Berbîr (öl. 1226/1811) :

Adı, Ahmed İbn 'Abdillâtîf İbn Ahmed İbn Muhammed el-Berbîr'dir.

(104) Bu makâmenin (Seiden, nr. 438; Brill-Houtsma nr. 67) de olduğu kaydedilmektedir.

(105) İA, VII, 200-201

(106) Kehhâle, II, 138 Hay. hk. g. bilgi için bkz. F. Frenkow, İA, VI, 63-64 (İst. 1964)

(107) Kehhâle, aynı yer.

(108) Bkz. Şihâbuddîn el-Hafâcî, Reyhânetu'l-elibbâ' ve Zehretu'l-hayâti'd-dünyâ (Âmire mat. İstanbul 1273) s. 367-400 arası.

(109) a.g.e., s. 367-382

(110) a.g.e., s. 382-389

(111) a.g.e., s. 389-393

(112) a.g.e., s. 393-398

(113) a.g.e., s. 398 vd.

HİCRÎ IV. ASIRDAN SONRA MAKÂMÂT YAZANLAR

Edîb ve şâirdir. 10 Muharrem 1160/1747'de Dimyât'da doğdu. Orada ve Kâhire'de yetişti. (1183/1769)'da Beyrut'a, 1195'de de oradan Dimaşka gitti ve bu son gittiği yerde vefât etti.¹¹⁴

el-Berbîr'in «şiir dîvânı» ve diğer eserleri yanında¹¹⁵, bir de makâmât'ı var. Adı «Makâmâtü'l-Berbîr»dir. Ve şöyle başlar:

«hakâ belîgu hâza'z-zemeni ve'l-'asri min hadîsihî'l-alezzi min sâlifeti'l-'asri...»¹¹⁶

21— Nâsîf el-Yâzıcı (öl. 1287/1870) :

Adı, Habîb İbn Nâsîf İbn 'Abdillâh'dır. el-Yâzıcı diye tanınır. Edîb ve şâirdir. Arapça ve şiiri babasından öğrenmiş, Fransız edebiyatını da okumuştur. Matematik ve cebir ilimlerini de bilen ve 15 Şubat h. 1248/m. 1833 senesinde Lübnân'da doğan Nâsîf h. 1287/m. 1870 yılında vefât etmiştir.¹¹⁷

Nâsîf el-Yâzıcı, Bedî'u'z-zemân el-Hemezânî ve Harîrî'nin makâmelerinin muvaffak bir taklîdî örneğini vermiştir. Eserinin adı «mecme'u'l-Bahreyn» dir.¹¹⁸ O'nun tarafından yazılan makâmelerin sayısı alışlagelenin aksine elli değil altmıştır. O da el-Hemezânî ve Harîrî gibi her makâme için bir ravî bir de kahraman edinmiştir. Râvisinin adı «Süheyl İbn 'Abbâd», kahramanının ki ise «Meymûn İbn Hızâm'dır. Meymûn, Ebû Zeyd es-Serûcî ve Ebu'l-Feth el-İskenderî gibi dilenci bir edîbdir. Bütün makâmelerde dâima önceki iki kahramanın rolünü oynar. Ancak makâmelerin çoğunda kızı Leylâ ve oğlu Recep yanında bulunmaktadır.

Nâsîf eserinin başında Bedî'u'z-Zemân ve Harîrî'nin bu sahâdaki üstünlüklerini övmüştür.¹¹⁹

Kahraman Meymûn tıpkı Ebu'l-Feth gibi makâmelerde durmadan rol değiştirmektedir. Msl. el-makâmetü'l-'akîkiyye'de bir cenâze başında va'z eden bir hatîb¹²⁰ el-Makâmetü'l-Halebiyye'de mal soymak için hileler ya-

(114) El-Al'âm, I, 148; Kehhâle, I, 281-282

(115) Eserleri için bkz. Kehhâle a.y.

(116) İzâhu'l-meknûn, II, 535

(117) Kehhâle, III, 186; H.el-'Ârifin, I, 262

(118) Nâsîf el-Yâzıcı el-Lubnânî, Kitâbu Mecme'i'l-Bahreyn, Beyrut, M. el-Edebiyyeti'l-mesihîyye, 1302/1885

(119) a.mlf. a.g.e., s. 3

(120) Mecme'u'l-bahreyn, s. 14

pan İran'lı bir adam,¹²¹ son makâme olan el-makâmetu'l-kudsıyye'de ise mescid'i aksâ'da hutbe îrâd eden bir kişi rolündedir.

el-Yazıcı'nın bu eserindeki konuların hepsi kudye hakkında değildir. Msl. el-Makâmetu's-Şâmiyye'de tıp konusunda bilgi verilir ve el-Hızâm orada mesleğinde hâzık bir doktorla karşılıklı konuşur.¹²² el-Makâmetu'l-Kûfiyye'de nahv mes'eleleri ile ilgili bir muhâvere vardır.¹²³ el-'Irâkıyye makâmesi, şiir bahırleri ve kâfiyyelerin çeşitlerine taalluk eder.¹²⁴ el-Makâmetu't-tâiyye dili anlama mevzûundaki bir takım mes'eleleri kapsar.¹²⁵ el-Makâmetu'l-iskenderiyye ise fıkıh, beyan ve mantıkla ilgili bilgiler verir.¹²⁶

Adı geçen makâmelerin konularının mâhiyetinden de anlaşıldığı gibi Nâzîf el-Yâzıcı' de makâmâtını vücûda getirirken el-Hemezânî ve Harîrî gibi dil, üslûb ve lügatlarını öğretmeyi gâye edinmiştir.

Uslûbu öncekilerin eserlerinde olduğu gibi son derece secîlidir. Dâima şiir ve nesri berâber kullanır.

O, nereden bakılırsa bakılsın, şekil, uslûb, gâye ve diğer yönlerden Bedî'u'z-zemân el-Hemezânî ve Harîrî'nin eserlerinin, kendi zamanına kadar yapılamıyan en güzel bir örneğini taklîd etmiştir. Bu bakımdan edebî bir makâmât olan Mecme'u'l-bahreyn öncekilere nazaran büyük bir önem arzeder.

(126) a.g.e., s. 395

(125) a.g.e., s. 260

(124) a.g.e., s. 66

(123) a.g.e., s. 61

(122) a.g.e., s. 20

(121) a.g.e., s. 55